

EGY TANÁRI SZAKMA CSENDES VÁLSÁGA ÉS BIZONYTALAN ÚTKERESÉSE

GOMBOCZ JÁNOS

Megközelítően másfél évszázados története során megváltozott a testnevelő tanár szerepe és tevékenysége is. (...) A szakma kevéssé látszik érzékelni a bajt. (...) Arra vonatkozóan, hogy a szereplehetőségeket újrafogalmazza, s hogy a korábban jól bevált, de mára korszerűtlenné vált nevelői stílust felfrissítse, megújítsa, alig tapasztalunk értékelhető törekvéseket.

Ennek az írásnak a szerzője igen szerencsés volt gimnáziumi testnevelőjével. A Mester – ahogyan diákjai a kiváló tanárt a háta mögött nevezték – szigorában és szeretetében nevelkedni több mint négy évtized távolából szemlélve is a sors nagy kegyének tudható. Az ő pedagógiai gyakorlata igen világos és egyszerű elvekre épült. Kemény, de reális követelmények, rend, fegyelem a munkában, s ha minden jól ment, derűs tekintet, elismerő, további erőfeszítésre biztató mosoly. S természetesen még valami – nem is mellékes – alkotóeleme volt e nevelői kelléktárnak: a folyamatosan látható, újabb és

újabb formáiban megnyilatkozó önfejelem. (Németh László ír szépen az önmagát legyőző személyiségről, mely tiszteletet ébreszt és kedvet az utánzásra.) Krasznai tanár úr már csak egykori diákjai emlékezetében és szeretetében él. A Budapesti Piarista Gimnázium legutóbbi évkönyvében volt tanítványai egy hasonló szabású és pedagógiai elvű tanárra emlékeznek. A sok méltató gondolatmenetből Melocco Miklós néhány mondatát emelem ki: „Szilágyi Tanár Úr délelőttönként fel-alá ballagott az óriási épületben, és – mert bármikor, bárhol megjelenhetett – tökéletes rend volt, és ahol a zajongás elhalkult, lehetett tudni, Ő épp arra jár. Vele közeledett csendben a Rend. A jelenlétén kívül semmit sem tett. Nem kellett. Ott volt, tehát rend volt. Ő és a rend egytermészetű volt.” Szép, találó leírás. Az egykori középiskolai testnevelő tanárok között sok ilyen nevelő volt, s bizonyára a maiak között is akad még. A mai Krasznai Ferencek és Szilágyi Gézák azonban egyre nehezebben érvényesíthetik jószándékukat, alkotó pedagógiai erejüket. Más közegben élnek és dolgoznak ők, mint sikeres elődeik.

Megbízható fölmérések igazolják azt, amit a hétköznapi tapasztalat szomorú formákban tár elénk nap mint nap: az ifjúság kevésbé szereti a testnevelést, s csak kevesek szívét dobogtatja meg a sport. Ráadásul a fegyelem hagyományos, sportos formáinak szépsége iránt is alig-alig van fogékonyság a mai iskolában. Lehet, hogy ezek a nagyszerű testnevelő tanárok ma lég-

üres térbe kerülnének egykor kiválóan működő eszközrendszerükkel? Alig lehet! Mégis úgy véljük, hogy a tornatermek és sportudvarok szakemberei nehéz, de elkerülhetetlen feladat előtt állnak: a mai kor feltételrendszeréhez kell tartalomban, módszerben, stílusban alkalmazkodniuk. A hagyományos kínálatot sem szabad kidobni az ablakon, de egyre világosabban látszik, hogy szükség van az új formára, az új hangra, a hatékonyság új eszközeire!

Az iskola az állandóságnak és a változásnak sajátos terepe. Benne nem tükröződik pontosan a folyamatosan változó társadalom minden rezdülése, itt más a stabil és az instabil elemek dinamikája, mint a külvilágban. A viszonylagos állandóságnak pedagógiai funkciója van: az értékek stabilitása, a tanári viselkedés állandósága és kiszámíthatósága, a tananyag és a módszerek tartós érvényessége nélkülözhetetlen feltétele a pedagógiai sikernek. De az iskola egyúttal a társadalmi változások egyik fontos forrása és generálója is, némileg leegyszerűsítve a dolgot, s kicsit talán irodalmiasan fogalmazva azt mondhatjuk, hogy benne a jövő készül.

A múltat őrző és a jövőt építő iskolában – ha lassan is, de – változnak a célok és velük a pedagógiai munka minden kelléke, a tanári tevékenységek is. Történelmi korok távolából nézve különösen szembetűnő az a változás, ami a tanári szerepekben mutatkozik meg. Noha a mai nevelői, tanári-szakemberi és a tisztviselő-hivatalnoki szerepekben nem nehéz fölismerni az elő-

képeket, a régmúltban kialakult pedagógusi archetípusokat, az Atyát, a Mestert s a Hivatalnokot (V.ö.: Trencsényi L., 1988), a különbségeket, az eltérő vonásokat még az iskola világán kívülálló is azonnal észreveszi.

Megközelítően másfél évszázados története során megváltozott a testnevelő tanár szerepe és tevékenysége is. E pedagógusi szakma megszületésének és általános térnyerésének ideje a XIX. század második fele. Az iskolában mindenütt jelenvalóvá és egyértelmű szerepkörűvé a XX. század folyamán lesz a testnevelő. Ez a század ragyogtatja fel ennek a meglehetősen új keletű foglalkozásnak a színeit a pedagógiai palettán, s a század végére alaposan el is koptatja őket. A testnevelő tanár szakmája az ezredfordulóra válságszerű állapotba került. E látens válság természetesen nem valamiféle végzetes sorscsapás vagy végső hanyatlás, hanem a társadalom változásaiból adódó, konfliktusokkal járó, a megoldatlan problémák korábban nem tapasztalt sokaságát elének táró helyzet.

A helyzet valódi súlyos voltát nem a válságtünetek megoldhatatlansága okozza, hanem az a tény, hogy a szakma kevésbé látszik érzékelní a bajt. Pontosabban szólva a bajok egy részére nagyon is adekvát módon reagál. Így például a nyilvánvaló tévesztést (óraszámcsökkenés, presztízsveszteség) jól kezeli: szervezetei révén országos propagandát folytat az egyértelműen kedvezőtlen tendenciák megfordítására, s ebben az ifjúság s a nemzet egészének egészségére apelláló nyílt fellépésben

ügyesen találja meg lehetséges partnereit (a szülők szervezeteit, az orvosok szervezeteit, stb.). Arra vonatkozóan azonban, hogy a szereplehetőségeket újrafogalmazza, s hogy a korábban jól bevált, de mára korszerűtlenné vált nevelői stílust felfrissítse, megújítsa, alig tapasztalunk értékelhető törekvéseket. Az is reális feltételezés, hogy a testnevelők gyermek- és ifjúságképe is korábbi évtizedekből hagyományozódott mára, s ezért korszerűtlen. A stílus és a gyermekkép nyilvánvalóan összefüggnek. A szakma a bajok okát csak a külső körülményekben keresi, a belső megújulásra kevés hajlandóságot mutat.

A STRAMMSÁG BIZONYTALAN CÉLESZMÉNYE

A testnevelés előtörténete nem az iskolában íródott, hanem barátságtalan kaszárnnyák gyakorlóterein és udvarain. Az egykori kiképző tisztek és altisztek hadra fogható, fegyelmezett, erős és ügyes katonákat próbáltak faragni a kezük alá került paraszt- és iparoslegényekből. A gyakran kegyetlen test- és lélekfejlesztő gyakorlatok, az alárendeltség állapotának súlykolását célzó fegyelmező formák a mozgásban és az emberek közötti érintkezésben, a „försriftosság” megannyi kelléke és követelménye „stramm” katonát produkált a kiképzés végére.

A különböző tornarendszerek nem csupán a katonás formát vették át a XIX. században az appelpplatz-ok gyakorlatából, hanem a katonás, férfias embereszmény is. A tornaegyletek ter-

mészetesen szelídebb emberi viszonyokat teremtettek, mint a laktanyák, de a strammság követelménye itt is magától értetődött, a sport velejárójának és eredményének tartották.

Aligha lehet csodálni, hogy a sport és a katonai kiképzés az iskolába kerülve – kezdetben nem vált el egymástól e két dolog – mintegy természetes kellemként hozta magával a strammság céleszményét is. Jól tudjuk, az első tornaoktatók obsitos katonák voltak!

S tekintve, hogy az iskolai testnevelés igazi támogatottságot éppen a hadi megfontolások révén élvezett hazánkban (és világszerte mindenütt), nem csupán a XIX. században, de a két világháborút produkáló XX. század első felében is, bizony nem csodálható, hogy még ma is él ez a célképzet. Igen érdekes történelmi tapasztalat, hogy a félfudális-félpolgári Magyarországnak ez az eszmei és valóságos tárgyi produktuma miként kapott hathatós támogatást egy merőben más ideológiai konstrukcióban, a szocializmus Magyarországon. Ez a stramm ember az egymásnak feszülő ideológiák ikonográfiáiban is változatlan képben jelenik meg, a művészettörténetben járatanok számára is feltűnő és megdöbbenítő módon. A „munkára, harcra kész” ember iskolai „kitermelése” ma már nem követelmény, a szóban forgó strammság azonban mint íratlan céleszmény továbbra is jelen van a torna-termek világában.

Baj-e ez? Miért tartjuk problematikusnak a dolgot? Mi tagadás, magunk is vonzódunk a fegyelmezettségek,

tettrekészségnek ebben az eszményben átélhetően kifejeződő szépségéhez, erejéhez. János vitézeket és Toldi Miklósokat lehet, sőt, kell is szeretni. De valljuk be, nem a ma emberei ők!

A testnevelési óra balesetveszélyes. Ezért érthető, hogy különös jelentőséget tulajdonítanak a testnevelők a rendnek, fegyelemnek. A rendezettség nem csupán balesetvédelmi célokat szolgál, remélni lehet, hogy a testnevelési órán rendhez szokó diák másutt is igényli majd a szabályozottságot, fegyelmet. Kérdés azonban, hogy azok a katonás formák, amelyek a magyar testnevelési órán keretet adnak a tevékenységnek, szükségesek, fontosak-e. Az egyformaság (a ruházatban, mozgásban: „Aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére!”) követelménye, amely egy tőről fakad a katonás renddel, reális követelmény-e? Árnyaltabban is kérdezhetnénk: indokolják-e pedagógiai szempontok ennek a követelménynek a minden iskolafokon való végigvonulását? Bizonytalanok vagyunk a válaszban, mint ahogyan bizonytalan körvonalú a gondolatmenetünkben megidézett céleszmény is. Annak ugyanis nincs írásos nyoma sehol, csak az eleven iskolai gyakorlatban él, hagyomány útján terjed. Sőt, azt mondhatnánk, hogy a testnevelői igényesség sajátos kifejezője: a színvonalas testnevelői munkában látható, kézzelfogható, a félszívvél végzetben, a gyengében nem jelenik meg. Sajátos ellentmondás ez! A magyar testnevelés és sport szellemi fellegránának nevezett TF-en¹ a mindennapos

pedagógiai gyakorlat működteti a strammság céleszményét, és természetesen azokat az alaki feltételeket is, amelyekben működőképes ez az eszmény. Az egyetem nyugatról jött vendégei – tanárok, hallgatók – megütözköznek rajta vagy éppen mosolyogva szemlélik, de egyaránt korszerűtlennek tartják, kelet-európai egzotikumnak, ősközületnek. A hazai bírálók meg éppen ellenkező véleményen vannak: szerintük nem érvényesül elég következetesen a hagyomány, nem elég feszes a forma, nem megfelelően stramm a tornateremben és a sportudvaron megjelenő személyiség. S nem csupán szakmai körök pletykaszintű szóbeszédeiben jelenik meg a kifogás, hanem a nyomtatásban szélesebb nyilvánosság elé kerülő szakmai kritikákban is. (V.ö.: Sára Gy. szociológiai dolgozatával, 1999)

A fiatal testnevelő tanár – ha sikeres a pályára való szocializációja – azzal a meggyőződéssel hagyja el a TF-et, hogy neki az iskolában ezt a szóban forgó stramm embert kell előállítania. (A többi testnevelőképző főiskola és a pécsi egyetem a TF fiókintézetének tekinthető ebben a vonatkozásban, hiszen tanárainak nagy része maga is egykori TF-es hallgató.)

A *Toldi estéje* utolsó éneke jut eszünkbe, a haldokló főhős és a király búcsúzó beszélgetése:

„(...)»Szeresd a magyart, de ne faragd le« – szóla,

»Erejét, formáját, durva kérgét róla:

Mert mi haszna símább, ha jól megfaragják?
Nehezebb eltörni a faragatlan fát.« – mond-

ja a vén vitéz. S a király válasza:

»Vagy hát nem szeretet volt, hanem gyűlölség,
Hogy simítani kezdtem a nemzet erkölcsét, (...)
Hajt az idő gyorsan – rendes útján eljár –
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár,«

Vajon melyiküknek adunk igazat? Nagyon közel áll hozzánk Toldi múlthoz ragaszkodó keménysége, de tudjuk, hogy a király bölcsessége megfellebbezhetetlen.

Kérdőíves vizsgálatunk 305 megkérdezett testnevelő tanára igen tartózkodóan reagált a strammság ideáljában összefoglalt problémakört feszegető kérdésünkre. Ők nem érzik, hogy ezt az embereszményt és a vele kapcsolatos követelményrendszert továbbá tanári stílust kikezdte volna az idő. Gyávaságnak, megtorpanásnak tartanak, ha a tornateremben és a sportpályán stílusváltás történne. Az egyik válaszoló úgy fogalmazott, hogy a testnevelők ahhoz a szűk tanári csoporthoz tartoznak, akik még mernek pedagógusok lenni, azaz kemények, követelők. Magunk is úgy véljük, hogy a követelő magatartás adekvát ezen a pályán. Nem örülünk annak, hogy az iskolát szinte elárasztják az ijedt női szerepek mögé bújók, a megfélemlítettek és pipogyák, akik azt hiszik, hogy egy keményebb tekintet jóvátehetően és gyógyíthatatlan sebet ejt a tanítványok lelkében. Mégis azokkal értünk egyet, akik megkísérlik egy, a mai kornak jobban megfelelő, könnyedebb személyiségképet mutató tornatermi céleszmény kimunkálását, s akik keresik az ehhez illő tanári stílust

és szereplehetőségeket. Akik követelnek ugyan, de kevesebb időt szánnak a főriffitosság begyakorlására, akik tanári tevékenységükkel és szerepeikkel gazdagabb modellt-kínálatot nyújtanak.

A hagyományos testnevelői eszköztár és stílus recepciója nem olyan jó, mint a korábbi évtizedekben, s nem mellékes körülmény az sem, hogy a testnevelő tanárjelöltek fülbevalós nemzedékei elég hiteltelenül tudják csak érvényesíteni a strammság számukra idegen szerepeit.

A mai iskoláskorú ifjúság egy része valószínűleg kedvezőbben reagálna az indirektebb hatásokkal élő, kevésbé domináns szerepre aspiráló pedagógiai magatartásra. A mentálhigiénésen képzett, a nondirektív eszközökkel is élni tudó, a nem-sportolói személyiségekre is fogékony testnevelő valószínűleg sikerre vihetné a Megértő, a Támogató szerepeket. A projektépítésben jártas Menedzsert. Jó esélye lehetne az egészséges táplálkozás kérdéseiben tájékozott és általában az egészséges életmódnak a sporton túli területeit is jól ismerő, az Egészség óre szerepű tanárnak. E néhány metaforisztikus utalással azt szeretnénk láttatni, hogy a hagyományos monolitikus szerepértelmezés mellett és helyett megjelenhetnek a kor pedagógiai követelményéhez jobban alkalmazkodó testnevelői szerepek és az azokhoz illő magatartásmódok, stílusok.

JEGYZET:

¹ Volt Testnevelési Főiskola, jelenlegi Semmelweis Egyetem Testnevelés- és Sporttudományi Kar

